

VAKFİYELERE GÖRE 17. ve 18. YÜZYILLARDA BİR EĞİTİM KURUMU OLARAK OSMANLI DARÜLKURRALARI

Dr. Zerrin KÖŞKLÜ*

Osmanlı eğitim ve öğretim sisteminin bir parçası olan darülkurrallar Kuran-ı Kerim öğretilen, hafız yetiştirilen ve ilm-i kıraat yapılan ihtisasa yönelik eğitim kurumlarıdır¹. İslamiyet'in ilk yıllarında bizzat Hz. Peygamberin Kuran'ı yedi kıraat üzerine okuması ve öğretmesi ile başlayan "*ilm-i kıraat*" olarak isimlendirilen ilmin eğitimi başlamaktadır². Önceleri cami ve mescitlerde yapılan bu eğitim, daha sonraları darülkurra olarak anılan yapılarda sürdürülmüştür. Dâr (yer, mekan, ev) ve kurra (okuyan anlamındaki kari kelimesinin çoğulu) kelimelerinden meydana gelen darülkurra "*dârü'l-kur'an*" ve "*dârü'l-huffaz*" olarak da anılmaktadır³.

Osmanlı mimarisinde ilk darülkurra yapılarını tesbit etmek güçtür. Kaynaklarda 14. yüzyıl sonlarında Yıldırım Beyazıt tarafından Bursa Ulu Camii'ne bitişik yaptırılan ve "muallimhane" olarak anılan bir yapının, aslında darülkurra olduğu belirtilmektedir⁴. Osmanlı mimarisinde 15. yüzyıl sonlarına kadar darülkurrallar ya daha önce belirtildiği gibi muallimhane-mektedir anılmış ya da darülkurra olarak kaynaklara geçen yapılar ortadan kalkarak mimari özellikleri konusundaki bilgiler sınırlı kalmıştır.

Anadolu-Türk mimarisinde günümüze ulaşan ilk darülkurrallar Konya'da 15. yüzyılda Karamanoğulları tarafından yaptırılan ve darülhuffaz olarak anılan yapılardır⁵. Daha sonra 16. yüzyılın ikinci yarısında Sinan tarafından yapılan Süleymaniye (1557'den önce), Vefa Hüsrev Kethuda (1565-1566), Eyüp Sokollu

* Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

¹ Baltacı, Cahit : XV.- XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul, 1976, s. 22; Ahunbay, Zeynep: "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri, 1, İstanbul, 1988, s. 275; Karakaş, Mahmut: Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim, Ankara, 1995, s.140.

² Kazıcı, Ziya: İslam Müesseseleri Tarihi, İstanbul, 1991, s. 244; Tanman, M. Baha: "Darülkurrallar", mad., İstanbul Ans., C. 2, İstanbul, 1994, s. 565-566; Baltacı, Cahit: a.g.e., s. 14.

³ Bozkurt, Nebi: "Darülkurra", mad. TDV. İslam Ans., C.8, İstanbul, 1993, s.543.

⁴ Tanman, M. Baha: "Darülkurra (Mimari)", mad. TDV. İslam Ans., C. 8, İstanbul, 1993, s. 545; Kazıcı, Ziya: a.g.e., s. 259; Baltacı, Cahit: a.g.e., s. 23; Ateş, İbrahim: "Vakıflarda Eğitim Hizmetleri ve Vakıf Öğrenci Yurtları", VD., S. XIV, Ankara, 1982, s.67.

⁵ Tanman, M. Baha: "Darülkurra (Mimari)", mMad. TDV. İslam Ans., C. 8, İstanbul, 1993, s. 545-546; Tanman, M. Baha: "Darülkurrallar", mad., İstanbul, Ans., C.2, İstanbul, 1994, s. 565; Baltacı, Cahit: a.g.e., s. 23.

Mehmet Paşa (1568-1569), Üsküdar Atık Valide (1578'den önce) ve Mimar Davut Ağanın eseri olan Edirne Selimiye (1590'lı yılların başı) Darülkurraları, yapısal özellikleri ile dönemi en iyi yansıtan çeşitlemelerdir⁶.

Erken dönemden itibaren büyük ya da küçük forksiyonlu Osmanlı külliyelerinin bir parçası olan darülkurralar, burada verilen eğitimle ilgili olarak genellikle bir cami veya mescitin yanında yer almaktadırlar. Osmanlı döneminde cami görevlilerinden olan karilerin darülkurralarda yetiştikleri görülmektedir. Sıbyan mektebini bitiren ve alt seviyedeki bir darülkurrada hıfzını tamamlayan bir kişi, üst seviyedeki bir darülkurraya devam ederek ilm-i kıraat eğitimi almaktadır. Darülkurraların başında "*Şeyhül-kurra*" adı verilen dönemin en iyi Kuran okuyan kişileri bulunuyordu⁷. İlm-i kıraat, kurra ilmi ve şeyhül-kurra gibi darülkurralarla ilgili bütün şartlar, ayrıntılı bir şekilde vakfiyelerde bulunmaktadır.

16. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu ve hemen hemen her alanda hissedilen değişim rüzgarı, külliye mimarisini de etkilemiştir. 17. ve 18. yüzyılda çeşitli nedenlerle değişen külliye anlayışında darülkurralar, külliye elemanları arasında pek yer almayan yapılardır. İşte 17. ve 18. yüzyıl mimari yapılanmasında yer almayan darülkurralarda verilen kıraat eğitiminin daha önce yapılan darülkurralara rağmen bu dönemde hangi yapılarla devam ettiği, İstanbul ve Anadolu da vakıfları bulunan sultan ve sadrazam vakfiyelerinden anlaşılmaktadır.

Bazı vakfiyelere göre 17. ve 18. yüzyıllara ait darülkurra veya kurra eğitimi verilen yapılar şu şekildedir:

A- Darülkurra Yapıları : 17. ve 18. yüzyılda adeta ortadan kalkan bir yapı türü olan darülkurralar, İstanbul ve Anadolu'da az sayıdaki örnekle tanıtılmaktadır. Günümüze ulaşan ve dönemi en iyi ifade eden darülkurra, İstanbul Sultan Ahmet Darülkurra'sıdır. Sultan I. Ahmet tarafından 1609-1620 yılları arasında tamamlanan külliyenin bir parçası olan bu darülkurra, türbenin güney batısında yer alır. Türbenin yanında türbeye açılan penceresi ile değişik bir konumda yerleştirilen darülkurra, kare planlı ve tek kubbeli bir şema gösterir⁸. Sultan I. Ahmet'e ait 1022 tarihli vakfiyede "*...deyu camii latifi cennet asa kurbünde bir darülkurrai behçet efza bina*

⁶ Ahunbay, Zeynep: "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri, 1, İstanbul, 1988, s. 275-279; Tanman, M. Baha: "Darülkurra (Mimari)", mad. TDV. İslam Ans., C. 8, İstanbul, 1993, s. 546-547; Tanman, M. Baha: "Darülkurralar", mad., İstanbul, Ans., C.2, İstanbul, 1994, s. 565-566.

⁷ Baltacı, Cahit: a.g.e., s. 23; Kazıcı, Ziya: a.g.e., s. 259.

⁸ Ahunbay, Zeynep: "Sultan Ahmet Külliyesi", mad., İstanbul Ans., C.7, İstanbul, 1994, s. 59; Öz, Tahsin: İstanbul Camileri, C.1, Ankara, 1962, s. 125-128; Nayır, Zeynep: Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası, İstanbul, 1975, s. 81; Çobanoğlu, A. Vefa: İstanbul'da XVII. Yüzyıl Külliyesi, İstanbul, Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul, 1996, s. 77.

ve inşa buyurdular..." (VGMA. No: 1968 s.444) şeklindeki ifade de darülcürra yapısının yeri vurgulanmaktadır.

Ayrıca Hacı Beşir Ağa'nın 1148 tarihli çeşitli yerlerdeki vakıflarına ait vakfiyesinde "... ve mahmiyyei İstanbul'da merhum ve mağfurun leh sultan Ahmet Han Cami-i şerifinde yevmel-ısneynde mücevvid ve hafizul-kur'an bir kimesne şeyhül-kurra olup yevmi on akçe vazifeye mutasarrıf ola..." (VGMA. No: 2319, s. 6) şeklinde ki ifade de Sultan Ahmet Camii'nde şartlarını belirlediği bir şeyhülküranın görevli olmasını, külliyeinin bir parçası darülcürraya rağmen istemektedir.

İstanbul'da 1660-1663 yılları arasında Hatice Turhan Sultan tarafından tamamlanan Eminönü Yeni Camii Külliyesi'nde de günümüze ulaşmayan bir darülcüranın varlığı bilinmektedir. Hatice Turhan Valide Sultan'ın vakfiyesinde adı geçen darülcürra, Sultan Ahmet Külliyesi'nde olduğu gibi bu dönemin az sayıdaki örneklerindendi⁹.

İstanbul dışında Anadolu'da bu dönemde günümüze ulaşmayan bazı darülcüraların varlığı yine vakfiyelerle belgelenmektedir. Bunlardan Urfa'da 1737 tarihli Rahmiye Medresesi'ne vakıfta bulunan Hacı Abdulfettah İbni Şaban'ın vakfiyesinde "... ve dar-ı kurrai Rahmiye'de sakin olan kurra efendiye onbeş kuruluş senevi verip...ve şehriye iki buçuk kuruluşla senevi otuz kuruluş yine kurra olan efendiye verip..." diye belirtilen şartlardan ve yine H. 1305/1887 tarihli sicilde "...Urfa'da vaki Abdurrahim Efendi nam sahibü'l-hayrin vakfeylediği Rahmiye Medresesi demekle maruf Hasan Paşa Camii şerifi derununda kain bir baba nefise ile bir bab darülcüranın tevelliyyetini evlad-ı benin ve benatının..." şeklindeki ifadeden anlaşıldığı gibi, Rahmiye Medresesi'nin yanında bir darülcüranın bulunduğu anlaşılmaktadır¹⁰.

Yine Urfa'da Hacı Kasımoğlu Hacı İbrahim Efendi tarafından 1723 yılında yaptırılan İbrahimiye (Debbağhane) Medresesi'nin üst katında bir darülcüranın bulunduğu medrese vakfiyesinde ortaya çıkmaktadır. Hacı İbrahim Efendi'nin H. 1138 (1725-1726) tarihli vakfiyesinde "...ve yine medrese-i mezkûrenin canib-i kiblesinde yedi adet hücerât ve ittisâl-ı muntehâlarında iki adet kenif ve fevkinde bir mağ üzere bir hücre-i kebir darülcürra olmak için..." cümleleriyle hücre, tuvalet ve üzerinde bir darülcürra yapısına işaret edilmektedir. Medresenin günümüze sadece bazı bölümleri orijinal olarak ulaşmış, vakfiyede belirtilen darülcürra ve diğer mekanlar ortadan kalkmıştır¹¹.

⁹ Nayır, Zeynep: Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası, İstanbul, 1975, s. 160-161; Aslanapa, Oktay: Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, 1986, s. 354-355.

¹⁰ Karakaş, Mahmut: Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim, Ankara, 1995, s.101-104..

¹¹ Memiş, Mehmet: Şanlıurfa Medreseleri, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Tarihi Dalı (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul, 1988, s. 40-43.

B- Dersane-mescit: Medreselerin en önemli bileşenlerinden olan dersane-mescit incelenen dönemde aynı zamanda darülkurra olarak da kullanılmıştır. Bu grubun en güzel örneği 1661 yılında sadrazam Köprülü Mehmet Paşa tarafından yaptırılan İstanbul Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi'dir¹². Külliye'nin odak noktasını oluşturan medrese hücreleri ve kuzeydoğu köşede bulunan dersane-mescit, Köprülü Mehmet Paşa vakfiyesine göre darülkurra olarak yaptırılmıştır. 1071 tarihli vakfiyede bu darülkurra ile ilgili şu bilgiler geçmektedir. "... *arsai heniiya üzerinde müceddeden bina ettirdiğim darülhadisi şerifi on aded hücrat ile ve kurbünde vâki darülkurrai latife ve ...*" s. 163; "...ve zikrolunan darülkurrada misli zalik kendim *nasb eylediğim diğer Mehmet Efendi "Şeyhülkurra" olup ol dahi hayatta oldukça yevmi otuz akçeye mutasarrıf ola... ve zikrolunan darülkurrada külliyevm onbeş aded nefer kimesne talimi tecvid ve vucuhu kiraati azimüşan edüp her birine yevmi iki akçe ve on nefer kimesneler dahi Kur'anı azimi dahi taalüm ve itkamda mücüd olup her birine yevmi bir akçe verile...*" (VGMA. No: 1988, s. 170).

Vakfiyede, medrese hücrelerinin darülhadis eğitimine, yanında bulunan yapının, darülkurra olarak açıkça zikredilmesi ve darülkurra ile ilgili bütün şartların belirtilmesi, medresedeki eğitimin sınıflandırılmasına ışık tutmaktadır. Darülhadis ve darülkurra olarak eğitim ve öğretimin ihtisas alanları belirlenen bu medrese, tipolojik açıdan L şeklinde düzenlenen hücreler ile hücrelerden ayrı sekizgen planlı dersane-mescit olarak incelenmektedir. Bu da eğitim türlerine göre özel isimler alan medreselerin genellikle aynı yapısal özellikleri yansıtmalarından kaynaklanmaktadır.

Köprülü Mehmet Paşa Medresesi'nde görülen darülkurra (dersane-mescit) uygulamasının farklı bir yorumu, İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Medresesi'nde görülmektedir. 1700 yılında sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa tarafından yaptırılan külliye U şeklindeki hücrelerin güneyinde yine hücrelerden ayrı olarak tasarlanan bir dersane-mescit bulunmaktadır¹³. Amcazade Hüseyin Paşa'nın 1112 tarihli vakfiyesinde dersane-mescit ile ilgili şartlar şöyle belirlenmiştir. "*şeyhülkurra nasb ve tayin olunup eyyami mutadede Meşayihül kurra olanlar için Mescid dahilinde muayyen olan mevzide müdavimi hizmeti ikra ve talim olup beher yevm kendülere otuz akça vazife verile ve onlardan teallüm ve telemmüz eden mütealliminden kiraati vücuhu seb'a veyahut teallümi turuku aşere eden huffazdan dört şürekâsından faik talibler Halife namına dörder akça ve onaltı nefer şürekâsından mümtaz ve racih müstaid taliblere yevmiye ikişer akça verile...*" (VGMA. No: 2135, s.128). Buradan ki ifadelerden dersane-mescitin aynı zamanda, kurra eğitiminin yapıldığı bir mekan olduğu anlaşılmaktadır.

¹² Çobanoğlu, A. Vefa: "Köprülü Külliyesi", mad., İstanbul Ans., C.5, İstanbul, 1994, s. 89-90; Aslanapa, Oktay: a.g.e., s. 355-356.

¹³ Çobanoğlu, A. Vefa: "Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi", mad., İstanbul Ans., C. 1, İstanbul, 1993, s. 236; Aydın, Şennur: "Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi", mad., TDV. İslam Ans., C.3, İstanbul, 1991, s. 9-10; Önge, Yılmaz- Yücel Erdem: "Amca Hüseyin Paşa Külliyesi", Arkitekt, XXXV, 1966, s.184.

C- Türbe: 17. ve 18. yüzyılda darülkurraların işlevsel özelliğini karşılayan bir diğer yapı türü de türbelerdir. Darülkurraların kendi içerisinde bir çeşidi olarak kabul edebileceğimiz bu uygulama da vakıfın isteği doğrultusunda türbesinde Kuran okunmasını ve öğretilmesini şart koymuş, bunun için de gerekli şartları vakfiyesinde belirtmiştir. Sultan I. Abdülhamit tarafından İstanbul'da yaptırılan I. Abdülhamit Külliyesi'nde¹⁴ yer alan türbe, kurra eğitimi yapılan bu tür darülkurralar için güzel bir örnektir. Sultan I. Abdülhamit'in 1195 tarihli vakfiyesinde türbe ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır. "...ve fenn-i kıraatda mahir tedris-i vücuhate kadir bir kimesne dahi şeyhül-kurra olup eyyam-ı üsbu'dan yevm-i sebt ve isneynde türbe-i şerifede tedris-i ilm-i kıraat eyleyüp yevmi elli akçe vazifeye mutasarrıf ola..."¹⁵ şeklindeki ifadede açıkça belirttiği gibi türbede bir darülkurra gibi eğitim yapılması için gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

İstanbul'da 1618 yılından az önce Ekmekçizade Ahmet Paşa tarafından yaptırılan külliyenin¹⁶ bir parçası olan türbede, Kuran okunması ile ilgili şartlar baninin 1027 tarihli vakfiyesinde şöyle tesbit edilmiştir. "...ve mahmiyyei İstanbul'da bina buyurdıkları türbede otuz nefer kimesne bade salatılfecir cem olup her biri bir cüz'îşerif tilavet ve sevabını...ve yine bade salatılasır mevzi'i mezburda cem olup her biri bir cüz'îşerif tilavet edüp beşinin sevabı ruhi valideyni vakıfe ve beşinin sevabı halifeleri Safiye hatun ruhuna ve yirmi cüz'îşerifin sevabı ruhi vakıfe ihda olunup her bir cüz'îşerif tilaveti mukabelesinde her birine yevmi ikişer akça verilüp vazife'i kurra'i ecza'i şerife yevmi yüzseksen akça ola ve üç kimesne müferriki ecza'i şerife olup her biri bir vakitte ecza'i şerifeyi kurraya tevzi ve tefrik ve badelkirae cem ve hıfz edüp her birine yevmi ikişer akça verile ve içlerinde biri sermahfel olup yevmi iki akça verile. ." (VGMA. No: 1988, s. 150)

Vakfiyede türbede Kuran okunması ve bununla ilgili ayrıntılar şartlara bağlanmıştır.

Aynı uygulamanın diğer bir örneği İstanbul Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi'nde görülmektedir. Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa tarafından 1661 yılında yaptırılan türbede Kuran okunması istenmektedir. Köprülü Mehmet Paşa'nın 1071 tarihli vakfiyesinde türbe ile ilgili bilgiler şu şekildedir. "... ve makamı tedrisi ulumi nafiai dini mübin civarında mefvayı rahmet ve mesvayı mağfiret olmak

¹⁴ Alpay, İ. Birol: "Abdülhamid I. Külliyesi", Mad., İstanbul Ans., C.1, İstanbul, 1993, s. 36-37, Köşklü, Zerrin: I. Abdülhamit Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi, Atatürk Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1993, s. 22-39.

¹⁵ Cunbur, Müjgan: "I. Abdülhamit Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", DTCF. Dergisi, 1964, s. 52; Ateş, İbrahim: "Vakıflarda Eğitim Hizmetleri ve Vakıf Öğrenci Yurtları", VD. S. XIV. Ankara, 1982, s. 39.

¹⁶ Ahunbay, Zeynep: "Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi", mad., İstanbul Ans., C.3, İstanbul, 1994, s. 146-147; Eyice, Semavi: "Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi", mad., TDV. İslam Ans., C.10, İstanbul, 1994, s. 547-548; Yücel, Erdem: "Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi", Arkitekt, 331, İstanbul, 1968, s. 132-134.

ümidile müheyya ettiğim medfeni..." s. 163; "...ve bir ehli kur'an ve salih ve hoş elhan kimesne dahi medfeni mezburda Yasini Şerifihan olup vakti subuhda bir kerre surei Yasini Şerif tilavet edüp mukabelesinde yevmi iki akçeye mutasarrıfı ola ve otuz nefer mücevvid kur'an kimesneler cüzhanlar olup hergün badesselatifecir medfeni mezburda birer cüz'ışerif tilavet eyledikten sonra her biri yevmi iki akçeye mutasarrıfı ola ve bir salih ve ehli kur'an kimesne müvezzii ecza ve ser halka olup oldahi yevmi üç akçeye..." (VGMA. No: 1998, s. 170)

Burada da Ekmekçizade Ahmet Paşa Türbe'sinde olduğu gibi türbede Kuran'ı Kerim okunması ile ilgili şartlar belirlenmiştir.

D- Medrese hücresi: İncelenen dönemde darülkurra olarak düşünülen bir yapı türü de medreselerde bir hücrenin bu amaçla değerlendirilmesidir. 1700 yılında Şeyhülislam Feyzullah Efendi tarafından Erzurum'da yaptırılan Kurşun Külliyesinde¹⁷ medrese hücrelerinden birisi, darülkurra olarak kullanılmıştır. Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin tarihsiz vakfiyesinde medrese ve darülkurra ile ilgili şartlar da şöyle tesbit edilmiştir. "... ve kezalik ol medresei müessesede mebnıye olan on aded hücrede sakin olan talebeden muidden ders alan kimesneye yevmiye onar akça vazife ve maada dokuz adet hücrenin her birinde sakin olan talebeye yevmiye sekizer akça verileki mecmuu vazifeyi talebe yevmiye seksen iki akça eder ve medresei mezburede darülkurra tayin olunan hücreyi meymenede ikra ve talime kadir ve ilmi vücuhatta mahir bir kimesne şeyhülkurra olup kendüye otuz akça verile ve iki kimesne dahi darülkurrada halife olup her birine yevmiye üç akça vazife verile..." (VGMA. No: 2225, s. 94) Vakfiyeden de anlaşılacağı gibi medrese hücrelerinden biri darülkurra olarak ifade edilmiş ve bu amaçla gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

E- Cami: Başlangıçtan beri darülkurralarda verilen eğitimle alâkalı olarak darülkurralar camilerin içinde ya da sonraları yapı olarak hemen yakınında yer almaktadırlar. Osmanlı döneminde özellikle selatin camilerinde "*cüzhan*" adı verilen kariler Kuran okurlardı. Bu uygulama darülkurraların mimari anlamda ortadan kalktığı bu dönemde de devam etmiş, camiler aynı zamanda kıraat ilmi eğitimi yapılan mekanlar olarak değerlendirilmiştir. 17. ve 18. yüzyıla ait bazı sultan ve sadrazam vakfiyelerinde camilerde Kuran okunması ve kurra eğitimi ile ilgili şartların belirlenmesi, uygulamanın örneklendirilmesi açısından dikkat çekicidir. 1726 yılında Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından Nevşehir'de yaptırılan Damat İbrahim Paşa Camii¹⁸, kıraat eğitimi yapılan Anadolu camilerinden biridir. Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın tarihsiz ikinci vakfiyesinde "... meşkara'da bina ve inşa buyurdıkları camii şerif de... ve fenni tecvid ve kıraatte alim ve lahin ve

¹⁷ Konyalı, İ. Hakkı: Abideler ve Kitabeleriyle Erzurum Tarihi, İstanbul, 1960, s. 226

¹⁸ Anadol, Köksal: Nevşehir'de Damat İbrahim Paşa Külliyesi, İstanbul, 1970, s. 18-20; Aktuğ, İlknur: Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi, Ankara, 1993, s. 16-30; Kolay (Aktuğ), İlknur: "Damat İbrahim Paşa Külliyesi", mad., TDV. İslam Ans., C. 8, İstanbul, 1983, s. 447-448.

tarifden salim bir hatib ve bir imam ve bir şeyhülkurra nasb olunup her birine yevmi onar akça vazife verile ve bir halifei şeyhülkurra nasb olunup yevmi beş akça vazife verile..." (VGMA. No: 1959, s. 39) cümleleriyle kıraat ilmi ve şeyhülkurra ile ilgili şartlar belirtilmiştir.

1748 yılında Sultan I. Mahmut tarafından yapımına başlanan sultanın ölümü üzerine Sultan III. Osman tarafından 1755 yılında tamamlanan Nur-u Osmaniye Camii¹⁹, vakfiyesine göre kıraat eğitimi yapılan bir diğer camidir. Sultan III. Osman'ın 1169 tarihli vakfiyesinde caminin kurra eğitimi ile ilgili şartları şöyle belirlenmiştir. "...ve her usbuda iki iki gün tedris etmek üzere ders-i amm tefsir-i şerif olana yevmi otuz akçe ve yine her hafta iki gün talim-i kıraat etmek üzere şeyhülkurra efendiye yevmi otuz akçe..." (VGMA. Defter No: 639, s. 98) verilmesi sultanın isteği doğrultusunda düzenlenmiştir.

1756 yılında Cihanoğlu Abdülaziz tarafından yaptırılan Aydın Cihanoğlu Camii²⁰, kurra eğitimi yapılan bir başka Anadolu camidir. Cihanzade Abdülaziz Efendi'nin 1168 tarihli vakfiyesinde "...ve derunu cami şerifte hafızı Kuranı azim ve mücevvidi nazmı kerim bir kimesne şeyhülkurra olup haftada üçgün talimi Kur'anıkerim edüp bila özü şer-i terk etmemek üzere mukayyid olup beher yevm altı akçe vazife verile..." (VGMA. No: 1988, s. 350) ifadesiyle şeyhülkurra ve eğitimin şartları bildirilmiştir.

1780 yılında sadrazam Silahtar Karavezir Mehmet Paşa tarafından yaptırılan Nevşehir-Gülşehir Karavezir Mehmet Paşa Camii'nde²¹ de aynı uygulama görülmektedir. Sadrazam Mehmet Paşa'nın tarihsiz zeyli vakfiyesinde camide şeyhülkurra ve Kuran okunması şu şartlarla belirlenmiştir. "...vazifei imamı evvel yevmi otuzüç akçe olup imamı evveli merkum yevmi onbeş akçe vazife ile cami merkumda şeyhülkurra ve bundan akdem tertib olunan vakfiyyede tahrir olunduğu üzere leylei cuma ve isneynde bade selatılışa surei mülk ve bade selatissubuh surei yasin tilavet edüp bade edailhizme imamı evvela meşruta olmak üzere yevmi elliüç akçe vazifeye mutasarrıf ola..." (VGMA. No: 2104, s. 148) ifadeleriyle devam eden vakfiyede şeyhülkurra ile ilgili şartların yanı sıra Mevhidhan, Aşırhan, Fetihhan, Ihlashan, cüzhan gibi okuyucuların şartları da ayrıntılıca vurgulanmıştır.

¹⁹ Kuban, Doğan: "Nur-u Osmaniye Külliyesi", mad., İstanbul Ans., C.6, İstanbul, 1994, s. 100-102; Özbayram, Gamze: Nuruosmaniye Complex, Boğaziçi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988, s. 39-50; Arel, Ayda: 18.nci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İstanbul, 1975, s. 59-61.

²⁰ Aslanapa, Oktay: a.g.e., s. 394; Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler, I, Ankara, 1983, s. 678-686; Sözen, Metin: Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul, 1975, s. 297.

²¹ Köşklü, Zerrin: a.g.tez, s. 63 ; Sözen, Metin: a.g.e., s. 298-299.

Yukarıdaki bu dönem vakfiye örneklerinde cami ile ilgili şartlar içerisinde kıraat eğitiminin başında bulunan şeyhülkurrarlar vurgulanırken bazı vakfiyelerde de camilerde Kuran okunması şartlara bağlanmıştır. 1610 yılında Antalya-Elmalı'da Ömer Paşa tarafından yaptırılan Ömer Paşa Camii 1017 tarihli vakfiyesinde (VGMA. No: 1967, s. 399); 1708 yılında İstanbul Çorlulu Ali Paşa tarafından yaptırılan Çorlulu Ali Paşa Camii 1119 tarihli vakfiyesinde (VGMA. No: 2220, s. 208); 1722 yılında İstanbul'da Tersane Kethüdası Eminzade Hacı Ahmet Ağa tarafından yaptırılan Ahmediye Camii 1137 tarihli vakfiyesinde (VGMA. No: 2225, s. 191-192); 1736-1737 yılında Rakka valisi Rızvan Ahmet Paşa tarafından yaptırılan Urfâ Rızvaniye Camii 1153 tarihli vakfiyesinde (VGMA. No: 1988, s. 233-234) Kuran-ı Kerimin ilim ile okunması ve bununla ilgili şartlar ayrıntılıca görülmektedir.

Sonuç olarak, 17. ve 18. yüzyıllarda ilm-i kıraat eğitimi yapılan darülkurrarlar yapısal anlamda birkaç örnekle sınırlı kalmıştır. Buna rağmen, incelenen dönemde kesintisiz bir kurra eğitiminin İstanbul ve Anadolu'da dersane-mescit, türbe medrese hücre ve cami gibi farklı fonksiyonlardaki yapı tiplerinde devam ettiği incelediğimiz bazı vakfiyelerden tesbit edilmiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda kurra eğitimi, daha önce yapılan darülkurra ve yukarıda işaret edilen ve bir darülkurra gibi işlevsellik kazanan farklı yapılarda vakfın isteği doğrultusunda, vakfiyelerde ayrıntılıca belirtilen şartlara göre düzenlenmiştir.